

ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНСЬКИХ УРЯДІВ В РЕВОЛЮЦІЙНІ ЧАСИ (1917 – 1920 рр.): НОВІТНЯ ІСТОРІОГРАФІЯ

У статті розглядається історіографічний аспект політики національних урядів у галузі освіти в період Української революції 1917 – 1920 рр.

Ключові слова: історіографія, освіта, революція, українська мова, українські уряди, українська школа.

Національно-культурне відродження України в революційний період 1917 – 1920 років багате на прояви, відзначається глибиною і масштабами процесів, суспільним резонансом. Питання, пов'язані з українізацією освіти, складали серцевину культурно-просвітньої роботи, якою опікувалися українські уряди, політичні партії, громадські організації, представники інтелігенції. За освітою було майбутнє, вона відіграла роль значимого чинника культурного, ідеологічного, політичного впливу на суспільство, формування у його членів світоглядних засад.

Сучасний стан вивчення проблеми політики національних урядів у галузі освіти в період Української революції 1917 – 1920 рр. відзначається багатоплановістю постановки наукових завдань та серйозними зрушеннями у їх вирішенні. Між тим, науковий доробок вітчизняних дослідників у цьому напрямку не знайшов належного історіографічного переосмислення. Зауважимо, що історіографія проблеми практично не стала предметом спеціального дослідження. Як правило, ми зустрічаємо щодо освітньої політики українських урядів фрагментарні, але достатньо місткі, матеріали узагальнюючого характеру, які послуговують методологічними орієнтирами у виконанні більш широких наукових завдань. Прикладом цьому може бути ґрунтовне монографічне дослідження В.Капелюшного¹. Проте, спостерігається і зацікавленість окремими складовими теми саме в історіографічному ключі². Безумовно, що заявлена проблема є атрибутом дисертаційних історіографічних оглядів, але, зокрема, в кандидатських дисертаціях вона носить все-таки більш узагальнений характер.

Новітній період вивчення освітньої політики українських урядів в часи революції розпочався на початку 1990-х років. Слушною видається думка відомого сучасного дослідника культурного будівництва в Україні 1917 – 1920 років Д.Розовика, що "Найбільш актуальною та маловідомою темою, яку активно розпочали вивчати історики в 1990-ті роки, стала проблема будівництва національної, професійної, вищої освіти та позашкільної роботи"³.

Можливість використання раніше закритих архівних документів і матеріалів, видань, які зберігалися в "спецхранах", відхід від заідеологізованості дозволили науковцям приступити до проведення якісно нових досліджень, піднявши джерельний рівень їх забезпечення. Відповідно, "свіжістю" відзначалися постановка наукових проблем та шляхи їх вирішення.

Поставимо собі за завдання в загальних рисах виокремити і звернути увагу на найбільш характерні наукові дослідження, які безпосередньо стосуються теми або ж найбільш дотичні до неї. Наголосимо, що основу блоку історіографічних джерел складають дисертаційні дослідження і, відповідно, наукові публікації апробаційного характеру. За таких обставин вважаємо за доцільне оперувати даними авторефератів дисертацій, які є квінтесенцією наукових розвідок. У той же час не доречно, на наш погляд, обходити увагою окремі статті, що стосуються безпосередньо теми, а тим паче монографії, де заявлена наукова проблема знайшла цілісне відображення.

Сплеск зацікавленістю проблемою, що проявився в появі низки досліджень, припадає на середину – другу половину 1990-х років. Відомий історіограф Української революції В.Капелюшний наголошував: "Лєвова частка дисертацій присвячена діяльності українських націо-

нальних урядів 1917 – 1921 рр. у галузі освіти, причому більшість з них досліджує весь період визвольних змагань"⁴.

У рамках цілісного періоду, пов'язаного з діяльністю урядів Української Центральної Ради, Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського та Директорії на освітянській ниві, досліджувала тему Н.Ротар. У поле зору дослідниці закономірно потрапили сюжети, що стосуються діяльності українських урядів, зокрема ефективності переведення освіти на національні рейки, розробки та втілення концепції побудови єдиної української школи. Важливо, що автор звертає увагу на вибудовування владної вертикалі освітянської галузі в умовах реформування початкової, середньої та вищої шкіл, їх українізації⁵. У розрізі становлення національної системи освіти мимохідь торкається теми Н.Агафонова. Тематична мозаїка її роботи, яка за певних підходів до наукового аналізу все-таки дала б цільну картину українського освітянського поля, позначена домінантою радянського шкільництва і залишає на узбіччі аналіз освітньої діяльності національних українських урядів⁶.

Паралельно з узагальнюючим поглядом на перебіг національного освітнього процесу та впливу на нього українських урядів 1917 – 1920-го років спостерігається переведення акценту в розвідках науковців державної політики в освіті на різних, навіть відмінних за своєю політичною суттю, відтинках Української революції.

Зрозуміло, що, зважаючи на тенденції розвитку вітчизняної історичної науки 1990-х років, у дослідженнях освітньої політики українських урядів більш презентабельним був напрям з про-уенерівським складником. Про значимість впливу українських урядів на перебіг освітніх процесів засвідчують дослідження І.Передерій⁷ та Н.Сорочан⁸. Політиці Директорії УНР в освітній галузі присвячений розділ дисертаційного дослідження А.Пижика⁹ та його публікації¹⁰. Слушною є перманентно присутня точка зору дослідника про те, що умови війни, протиборства з більшовиками і денікінцями завадили урядам Директорії УНР сповна реалізувати заявлені ідеї і гасла щодо розвитку національної освіти.

Між тим, виходячи із реальних здобутків на освітньому поприщі, що були зумовлені, зокрема, і більш-менш внутрішньою стабільністю в Українській Державі, достатньо уваги проблемі діяльності гетьманського уряду приділяв О.Машевський¹¹.

На зламі 1990 – 2000 рр. спостерігається черговий оберт в зацікавленості освітньою політикою українських урядів. Серед численних тогочасних досліджень вигідно виділяються роботи Ю.Телячого, де чітко прослідковується як цілісна урядова політика в освітній сфері, так і її складники¹².

Українському національно-культурному відродженню, де чільне місце посідають і питання політики українських урядів в галузі освіти, присвячена низка робіт Д.Розовика 1990-х – початку 2000-х років, які знайшли логічне завершення монографією та захистом докторської дисертації¹³. Зауважимо, що автор підпорядковує питання, пов'язані з освітньою політикою українських урядів, вирішенню більш широких завдань, які він визначає в руслі досліджень культурного будівництва в Україні у 1917 – 1920 рр. У той же час, залучення величезного масиву різнопланових джерел, їх глибокий аналіз дозволив досліднику відтворити розмаїття державної освітньої політики, проникнути в її сутність, визначити здобутки та звернути увагу на чинники, що загальмували розвиток українського освітнього процесу революційної доби.

Більш розширено і поглиблено до висвітлення теми Д.Розовик звернувся у своєму черговому монографічному дослідженні¹⁴. Власне, можна вважати, що ця монографія є узагальненням його попередніх численних наукових розвідок з тематики культурно-освітнього життя, пов'язаного, зокрема, й з освітньою політикою українських урядів 1917 – 1920-го рр. Передусім наголосимо, що автор залишається вірним державницькій позиції у вивченні питань щодо розбудови національної освіти. Державна політика на підтримку і забезпечення освіти в Україні є ключовою складовою дослідження. Вчений звертає увагу на труднощі політичного та економічного характеру, які стримували розвиток освітньої галузі, аналізує освітньо-культурні чинники, які, у свою чергу, прискорювали її розвиток у часи Української Центральної Ради (УЦР), Української Держави (УД) та Директорії УНР.

Загалом можна стверджувати, що дослідження Д.Розовика значно розширюють уяви про політику національних урядів, їх вплив на освітні процеси 1917 – 1920 рр. і є вагомим внеском в історіографію проблеми.

Цикл ґрунтовних наукових робіт, пов'язаних і з діяльністю українських урядів в освітній галузі, належить А.Боровику. Залучення широкого масиву джерел, їх глибокий аналіз дозволив автору відтворити реальну картину державної політики в царині освіти. Діяльність українських урядів, як виразників державної політики, знайшли чільне місце в його дисертаційному¹⁵ та монографічному¹⁶ дослідженнях.

Відомий дослідник історії української вищої школи О.Завальнюк узагальнив свої численні публікації, зокрема й з питань політики українських урядів щодо державних університетів у вичерпній монографії та докторській дисертації¹⁷. Сюжети, присвячені університетській проблемі, автором розглянуті достатньо ґрунтовно і доказово.

Таким чином, навіть схематичний історіографічний аналіз політики українських урядів у галузі освіти в революційні часи 1917 – 1920 років дає підстави вважати, що вітчизняні історики провели велику роботу по вивченню цієї проблеми. Науковий аналіз та результати вивчення освітніх процесів періоду Української революції засвідчують, що вони були важливою складовою національно-культурного, політичного життя українського суспільства.

¹ Капелюшний В.П. Здобута і втрачена незалежність: історіографічний нарис української державності доби національно-визвольних змагань (1917 – 1921 рр.). – К., 2003. – С. 272 – 284.

² Богуславська В.Г. Історіографія проблеми становлення народної освіти в період Української національно-демократичної революції (1917 – 1920 // Вісник Донецького університету. Серія Б: гуманітарні науки. – Вип. 1. – Донецьк, 1999. – С. 29 – 31; Грибоєдов С.В. Українська держава гетьмана П.Скоропадського. Історіографія дослідження.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.06 "Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни". – К., 2001. – 19 с.; Грибоєдов С.В. Українська держава гетьмана П.Скоропадського: Історіографічне дослідження. – К., 2002. – 125 с.; Стопчак М.В. Діяльність Директорії УНР у галузі культури в 1918 – 1920 роках (історіографія проблеми) // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Історичні науки. – 2001. – Т. 7 (9). – С. 502 – 510.

³ Розовик Д. Культурне будівництво в Україні у 1917 – 1920 рр. – К., 2011. – С. 22.

⁴ Капелюшний В.П. Вказ. праця. – С. – 280.

⁵ Ротар Н.Ю. Діяльність українських національно-демократичних урядів в галузі освіти (1917 – 1920 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 "Історія України". – Чернівці, 1996. – 22 с.

⁶ Агафонова Н.В. Становлення національної системи освіти в Україні 1917 – 1920 рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 "Історія України". – Одеса, 1998. – 16 с.

⁷ Передерій І.Г. Становлення основ національної системи освіти в Україні в добу Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 р.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 "Історія України". – К., 1998. – 19 с.

⁸ Сорочан Н.А. Формування системи управління освітою в Україні в добу Центральної Ради: (березень 1917 р. – квітень 1918 р.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 "Історія України". – Харків, 1998. – 17 с.

⁹ Пижик А.М. Культурно-освітня політика в добу Директорії УНР (1918 – 1920 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 "Історія України". – К., 1998. – 19 с.

¹⁰ Див.: Пижик А.М. Культурно-просвітня діяльність уряду УНР в період Директорії. – К., 1998. – 36 с.

¹¹ Машевський О. Українізація освіти в 1918 р. // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 1996. – Випуск 34. – С. 80 – 86; його ж. Політика уряду Гетьманату П.Скоропадського в галузі освіти, науки, мистецтва (квітень – грудень 1918 р.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 "Історія України" – К., 1997. – 16 с.

¹² Телячний Ю.В. З історії управління освітою в період Директорії УНР // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: Історичні науки. 1999. – Т. 3 (5). – С. 259 – 270; його ж. Симон Петлюра і його роль у відродженні й розбудові національної освіти в період Української Народної Республіки (1917 – 1920 рр.) // Симон Петлюра у контексті українських національно-визвольних змагань: Збірник наукових праць. – Фастів, 1999. – С. 62 – 68; його ж. Реформування української загальноосвітньої школи в роки національно-демократичної революції (1917 – 1920): історичний аспект: автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 "Історія України". – Чернівці, 2000. – 16 с.

¹³ Розовик Д.Ф. Українське культурне відродження в роки національно-демократичної революції (1917 – 1920). – К., 2002. – 311 с.

¹⁴ Розовик Д. Культурне будівництва в Україні у 1917 – 1920 рр. – К., 2011. – С. 51 – 115.

¹⁵ Боровик А.М. Українізація загальноосвітніх шкіл за часів виборювання державності (1917 – 1920 рр.): автореф. дис. ... докт. іст. наук: спец. 07.00. 01. "Історія України". – Харків, 2005. – 36 с.

¹⁶ Боровик А.М. Українізація загальноосвітніх шкіл за часів виборювання державності (1917 – 1920 рр.). – Чернігів, 2008. – С. 209 – 281.

¹⁷ Завальнюк О.М. Утворення й діяльність державних українських університетів (1917 – 1921 рр.). – Кам'янець–Подільський, 2011. – 644 с.

В статье рассматриваются историографические аспекты политики национальных правительств в области образования в период Украинской революции 1917 – 1920 гг.

Ключевые слова: историография, образование, революция, украинские правительства.

The article deals with the historiographical aspects of the policies of national governments in the field of education during the Ukrainian Revolution 1917 – 1920.

Keywords: historiography, education, revolution, Ukrainian governments.